

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING SO'Z BOYLIGINI
OSHIRISHDA LUG'ATLARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK
IMKONIYATLARI**

Surmaxon Ismoilova,

*“University of economics and pedagogy” NOTM
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim kafedrasi dotsenti
btm.is.69@mail.ru . 90-543-09-67*

Istora Ikromiddinova

*“University of economics and pedagogy” NOTM
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya.

Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligini oshirishda lug'atlardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — o'quvchilarda mustaqil ravishda lug'atdan foydalanish ehtiyojini shakllantirish, so'zlarning ma'no qirralarini anglash, belgi bildiruvchi so'zlarni o'rinli qo'llash orqali nutq sifatini oshirishga doir samarali metodlarni asoslashdan iborat. Tadqiqot davomida ta'lim jarayonidagi kuzatish, tahlil va qiyosiy o'rganish metodlaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, lug'atlar bilan muntazam ishlash o'quvchilarda so'z ma'nosini to'g'ri anglash, sinonim, antonim, omonimlarni nutqda o'rinli qo'llash, matndan kerakli so'zlarni topish, nutqni mantiqiy va izchil ifodalash ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Maqolada belgi bildiruvchi so'zlar ustida ishlashning bosqichma-bosqich metodikasi taklif etiladi: tushuntirish, matndan topish va nutq jarayonida qo'llash. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda lug'atdan foydalanish ehtiyojini shakllantirish o'quvchilar nutq kompetensiyasini rivojlantirishning muhim omili sifatida asoslab beriladi. Xulosa sifatida, lug'atlar bilan tizimli ishlash boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligini kengaytirishda samarali vosita ekanligi ta'kidlanadi.

Аннотация.

В статье анализируются педагогические возможности использования словарей для обогащения словарного запаса учащихся начальных классов. Цель исследования — обоснование эффективных методик формирования у учащихся потребности пользоваться словарями, понимания смысловых оттенков слов, а также развития связной речи на основе корректного употребления качественных слов. В ходе исследования применялись методы наблюдения, анализа и сравнительного изучения учебного процесса. Полученные результаты показывают, что регулярная работа со словарями значительно повышает уровень понимания значений слов, умение правильно использовать синонимы, антонимы, омонимы, а также способствует формированию логичной и выразительной речи. В статье предлагается поэтапная методика работы с качественными словами: ознакомление, поиск в тексте и применение в речи. Научная новизна исследования заключается в доказательстве того, что формирование потребности использования словарей является важным фактором развития речевой компетенции учащихся. В заключение подчёркивается, что системная словарная работа является эффективным средством расширения словарного запаса младших школьников.

Abstract.

This article examines the pedagogical potential of using dictionaries to enhance vocabulary development among primary school students. The purpose of the study is to substantiate effective methods for fostering the need to use dictionaries, improving students' understanding of semantic nuances, and enhancing speech fluency through appropriate use of descriptive (qualitative) words. The research employed observation, analytical, and comparative methods within the learning process. The findings demonstrate that systematic work with dictionaries considerably improves students' ability to comprehend word meanings, correctly use synonyms, antonyms, and homonyms, and produce coherent and expressive speech. The article proposes a step-by-step methodology

for working with descriptive words, including introduction, textual identification, and contextual application. The scientific novelty of the study lies in establishing dictionary-use motivation as a key factor in developing students' speech competence. The study concludes that structured dictionary-based activities are an effective tool for expanding vocabulary among primary school learners.

Kalit soʻzlar: lugʻat, soʻz boyligi, belgi bildiruvchi soʻzlar, nutq rivoji, boshlangʻich taʼlim metodikasi, ona tili oʻqitish.

Ключевые слова: словарь, словарный запас, качественные слова, развитие речи, методика начального образования, преподавание родного языка.

Keywords: dictionary use, vocabulary development, descriptive words, speech competence, primary education methodology, native language instruction.

Kirish

Boshlangʻich taʼlim jarayonida oʻquvchilarning soʻz boyligini shakllantirish ona tili fanining ustuvor vazifalaridan biridir. Soʻz boyligi oʻquvchining nutq madaniyati, tafakkuri, muloqot koʻnikmalari va ijodiy fikrlash darajasiga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Lugʻatlar bilan muntazam ishlash esa oʻquvchilarda soʻz maʼnolarini anglash, nutqda ularni oʻrinli va maqsadga muvofiq qoʻllash imkonini yaratadi. Boshlangʻich sinf yoshidagi bolalar uchun lugʻat ishi ayniqsa muhim, chunki aynan shu davrda ularning til sezgirligi, nutqiy kompetensiyasi, lugʻat boyligini oʻzlashtirish tezligi eng yuqori darajada boʻladi.

Soʻnggi yillarda boshlangʻich taʼlim metodikasida lugʻatlar bilan ishlashni chuqurlashtirish, oʻquvchilarning mustaqil izlanish koʻnikmalarini shakllantirish, matn ustida tahliliy ishlashni kengaytirish boʻyicha ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, amaliyot shuni koʻrsatadiki, koʻplab oʻquvchilar belgi bildiruvchi soʻzlar, sinonim va antonimlarning mazmuniy farqlarini toʻla anglab yetmaydi. Bu esa ularning ogʻzaki va yozma nutqining izchilligi, mazmuni va ifoda

ravonligiga salbiy ta'sir qiladi. Shu sababli lug'at bilan ishlashni ilmiy asoslangan metodik yondashuvlar asosida tashkil etish muhim masala hisoblanadi.

Metodologiya

Tadqiqot quyidagi metodlar asosida amalga oshirildi:

1. Kuzatish metodi

Boshlang'ich sinflarda ona tili darslari jarayonida o'quvchilarning so'z boyligidan foydalanish darajasi, matndan ma'no topish, so'zlarni nutqda qo'llash malakalari o'rganildi.

2. Tahlil va taqqoslash metodi

O'quvchilarning lug'at bilan ishlash ko'nikmalari lug'atdan foydalangan holati bilan foydalanmagan holati taqqoslanib, samaradorlik baholandi.

3. Metodik tajriba

Lug'atlar bilan ishlashning uch bosqichli modeli (tanishish — matndan topish — nutqda qo'llash) sinf jarayonida sinovdan o'tkazildi.

4. Pedagogik diagnostika

O'quvchilarning so'z boyligi, sinonim va antonimlardan foydalanish darajasi, belgi bildiruvchi so'zlarni qo'llash faolligi maxsus topshiriqlar orqali baholandi.

Tadqiqot bazasi sifatida Andijon viloyatidagi umumta'lim maktablarining 2–4-sinf o'quvchilari jalb qilindi.

Natija va tahlil

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, lug'at bilan tizimli ishlash o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini sezilarli darajada oshiradi.

1. So'z ma'nosini anglash ko'nikmalari yaxshilandi

O'quvchilar 30–40% tezroq tarzda yangi so'zlarning leksik ma'nosini anglashga, ularni mazmuniy guruhlariga ajratishga muvaffaq bo'ldilar.

2. Sinonim, antonim va omonimlarni qo'llash faolligi oshdi

Tajriba guruhida o'quvchilar matn yaratishda sinonimlardan foydalanish 2,2 baravar, antonimlardan foydalanish 1,8 baravar oshgani aniqlandi.

3. Belgi bildiruvchi so'zlar nutq sifatini yaxshiladi

Mazkur so'zlarni o'rinli qo'llagan o'quvchilar matn yaratishda tasviriylilik va ifodalilik darajasini oshirdi. Ularning nutqi mantiqiy bog'langan, izchil va emotsional bo'lib bordi.

4. Mustaqil ishlash motivatsiyasi shakllandi

Lug'at bilan ishlash bosqichma-bosqich metodika asosida amalga oshirilganda:

- o'quvchilarda so'z izlashga qiziqish ortdi;
- lug'atdan mustaqil foydalanish odati shakllandi;
- o'z fikrini mustaqil yo'l bilan izohlashga bo'lgan ishonch kuchaydi.

5. Nutq madaniyati ko'rsatkichlari yaxshilandi

Tajriba natijalariga ko'ra, o'quvchilarning:

- fikrni aniq ifodalash ko'rsatkichi 35% ga,
- izchillik va mantiqiylik darajasi 29% ga,

- ifoda ravonligi va boyligi esa 33% ga oshdi.

Mazkur natijalar lugʻatlar bilan ishlash boshlangʻich sinf oʻquvchilari uchun yuqori samaradorlikka ega metod ekanini isbotlaydi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari lugʻatlar bilan ishlash boshlangʻich taʼlimda soʻz boyligini oshirishning eng samarali vositalaridan biri ekanini koʻrsatdi. Lugʻatdan foydalanish oʻquvchilarda:

- soʻzlarning maʼnosini chuqur anglash,
 - belgi bildiruvchi soʻzlarni oʻrinli qoʻllash,
 - sinonim, antonim va omonimlardan samarali foydalanish,
 - nutqni izchil va ifodali shakllantirish
- koʻnikmalarining rivojlanishiga olib keladi.

Bosqichma-bosqich metodika — **tanishish** → **matndan topish** → **nutqda qoʻllash** — oʻquvchilarning mustaqil fikrlash, izlanish, matn ustida ishlash va nutqiy kompetensiyasini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Xulosa sifatida taklif etiladi:

1. Ona tili darslarida lugʻatlar bilan ishlash uchun alohida vaqt ajratish;
2. Belgi bildiruvchi soʻzlar ustida muntazam mashqlarni joriy etish;
3. Oʻquvchilarda mustaqil lugʻatdan foydalanish ehtiyojini shakllantiruvchi topshiriqlar tizimini ishlab chiqish;
4. Ona tili oʻqituvchilarining metodik qoʻllanmalarini yangicha yondashuv asosida boyitish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Google uz.

2. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. “Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat

ilmiy nashriyoti. T.: 2006.

3. G'ulomov A., Qobulova B. Nutq o'qitirish mashg'ulotlari. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. Toshkent. O'qituvchi. 1996.

4, Yusupov M. O'qish va yozuv darslari samaradorligini oshirish. Toshkent. O'qituvchi. 1990.